

A bari konföderáció óceánokon túl elesett hősei: Kazimierz Pułaski, Kovács Mihály, Benyovszky Móric

2021 májusában a szlovák külügyminisztérium döntést hozott arról, hogy Benyovszky Móric szlovák származású. Hogy ehhez a lengyelek mit szólnak, akik két évszázada lengyelnek tartják őt, nem tudható? Mi, magyarok maradjunk a tényeknél. Közös nevező lehet, hogy Benyovszky több nemzet hőse. Akárcsak a történelem színpadán mellé állított lengyel Kazimierz Pułaski és a magyar Kovács Mihály is. Hármuk kalandos életpályája sajátos módon keresztezte egymást, s haláluk is hasonló. Mindhárman óceánokon túl, csatamezőn estek el.

A bari konföderációban, amelynek történetét a *Hitel* 2021. februári számában ismertettük, Kazimierz Pułaski, aki 1771-ben még Szaniszló Ágost király sikertelen elrablásának fő gyanúsítottja lett, játszotta a főszerepet, Benyovszky Móricnak csak epizódszerep jutott ugyanott... Kovács Mihály legfeljebb csak statisztaként jelenhetett meg a résztvevők sokadalmában. Közülük Benyovszky tett szert világhírnévre! Pułaskit a bari konföderáció egyik vezéréként is az tette közismertté, hogy az amerikai függetlenségi háború brigadérosaként hősi halált halt. Kovács Mihály Pułaski baráti pártfogásának köszönhető, hogy ezredesként dzsidáscsapat parancsnoka lehetett, amelyet rohamra vezetve esett el.

A Washington alatt szolgált katonákat tömörítő katona-geneológiai társaság, a Society of the Cincinnati, a tizenkét lengyel származású tiszt egyikeként tartotta számon őt, s csak 1955-ben ismerte el magyarnak. A lengyelek semmit sem tudnak Pułaski legközelebbi magyar bajtársáról és sorstársáról. Persze az is csoda, hogy alakja úgy-ahogy beszüremkedett a magyar köztudatba. Ez az 1932-ben megalakult Kovács Mihály Ezredes Társaság áldozatos kutatómunkájának és lobbitevékenységének köszönhető. Többek között az is, hogy 1944. március 12-én róla nevezték az amerikai hadiflotta egyik hajóját, amelyet azonnal bevetettek csendes-óceáni hadszíntéren.

Benyovszky Móric emlékezete a nagyvilágban

Közülük Benyovszky Mór tett szert a maga korában – újságcikkek és angolul többször megjelent emlékiratai révén – világhírnévre. Ez mind a nemzeti tudatra ébredő Magyar Királyságban, mind az államiságát elveszítő Lengyelországban közösségteremtő visszhangot váltott ki. Ez részben annak volt köszönhető, hogy a magyar irodalmi hőssé is vált. Benyovszkyról az első irodalmi művet az őt személyesen ismerő generális poéta, Gvadányi József adta ki *Rontó Pálnak egy Magyar Lovas Köz-katonának és Gróf Benyovszky Mórítznak életek’ ...Le-írása* címmel 1793-ban. Ettől kezdve hosszabb-rövidebb írások rendre megjelentek róla a magyar sajtóban, de közismertté a reformkorban, az orosz cár által nemessé tett és ügynökként alkalmazott August von Kotzebue drámája tette, amely Gvadányi elbeszélő költeménye után két évvel jelent meg *Graf Benjowsky oder die Verschwörung auf der Kamtschatka* (Benyovszky gróf, avagy összeesküvés Kamcsatkán) címmel, s már 1799-ben műsorra tűzte a debreceni színház. A *Beniowski*val már családi vonatkozása révén is foglalkozó, magyar szakot végzett lengyel irodalomtörténész, Andrzej Sieroszewski megjegyzi, hogy az 1830/31-es az 1863/64-es lengyel szabadságharcok közötti időszakban „a Magyarországon ekkor uralkodó, nagyon élénk lengyelbarát hangulat kinyilvánítására használták fel (pl. a kassai előadás 1830-ban, a pesti 1831-ben, a kolozsvári 1849. március 19-én...). Tehát bizonyos fordulópontokon Benyovszky a lengyel-magyar barátság szimbóluma lett.” Az 1867-es kiegyezés után Benyovszkyt Jókai Mór állította a közérdeklődés homlokterébe, aki az *Emlékiratok* angol fordítását regényesített formában 1888 és 1891 között kiadta. A lengyel köztudatba a romantika költőtriászának tagja, Juliusz Słowacki emelte, aki 1840-től hat éven át írt és részletekben kiadott poémájában podóliai lengyel kisnemesként mutatta be az általa Maurycy Kazimierz Zbigniewre keresztelt Beniowskit, akinél inkább a szív és az ész csatázik egymással. A Szibériát is megjárt író, etnográfus, politikus, Wacław Sieroszewski hetven évvel később szintén több éven át írt, 1913-tól 1917-ig a *Tygodnik Ilustrowany* hetilap hasábjain folytatásokban megjelent *Beniowski* című regényében lengyel nemzeti hőssé avatta az *Emlékiratok és Útleírások* szerzőjét.

Benyovszky Gvadányi és Słowacki műve óta vissza-visszatérő hős a lengyel és a magyar irodalomban, s néhány évtizede a szlovákban is. François-Adrien Boieldieu „a korai francia romantikus opera nagymestere” *Benyovszky Móric, avagy a kamcsatkai száműzöttek* címmel operát komponált 1800-ban, amelyet Párizson kívül 1817-ben Varsóban is bemutattak. Hasonló címmel állították színpadra a Lembergől 1841-ben Magyarországra költözött s Liszt Ferenc által nagyra becsült Doppler Ferenc zeneszerző operáját 1847-ben Pesten.

Benyovszkyt három nemzet is saját szülöttjének tartja. Beszédesen kifejezte ezt az 1973 és 1975 között *Vivát, Benyovszky!* címmel készült tizenhárom részes csehszlovák-magyar TV-filmsorozat, amelynek magyar nyelvű változatában Benyovszky úgy mutatkozott be, hogy „magyar nemes vagyok”, s ennek

„csehszlovák” változata: „szlovák vagyok”. Maga Benyovszky többször megemlítette, hogy magyarnak született, de lengyelnek tartja magát. Hivatkozott Lengyelországban élő rokonaira is, bár egyetlen nemesi címtárban se találunk *Beniowskit*.

Emlékét Madagaszkár fővárosában utca és emléktábla őrzi. A lengyel és francia nyelvű emléktáblát a helyi tiszteletbeli lengyel konzul támogatásával a „POLka” Lengyel–Malgasi Társaság leplezte le 2018 augusztusában – kifejezve, hogy bár „Benyovszky magyarnak született”, lengyelnek tartotta magát. A 2002-ben alakult Magyar–Madagaszkári Baráti Társaság és a Benyovszky Móric Társaság tevékenységének eredményeként több madagaszkári helységben neveztek el utcát Benyovszkyról, és alakítottak ki tiszteletére emlékpontot.

1945 után Rónaszegi Miklós *A nagy játszma* címmel a háború alatt írt, de csak 1955-ben kiadott regénye irányította Benyovszkyra a figyelmet, bár a történészek és földrajztudósok sem feledkeztek meg róla. A kommunista ideológiának kedvezett a róla kialakított kép: harcolt a francia gyarmatosítók ellen, s ezért nem taszították le az emlékezet talapzatáról. A rendszerváltozás után került hatványozottan a tudományos, irodalmi, zenei érdeklődés homlokterébe az utazó, katona, felfedező Benyovszky. 1995-ben Cséke Zsolt geográfus és filmrendező *Benyovszky és a malgasok földje* címmel hatrészes dokumentumfilmet készített az általa az óta is többször bejárt Madagaszkáron. 2008-ban készítette el a Ghymes együttes (Szarka Tamás) a *Beniowszky táncjátékot*, amelyet az óta többször színpadra állítottak. 2009-ben a Zala megyei Rigyácon, az egykori Benyovszky uradalomban felavatták mellszobrát. 2015 novemberében az Országos Széchényi Könyvtárban Benyovszky Nemzeti Emlékbizottság alakult, s a 2018. december 1-jén a Magyar Művészeti Akadémia székházában alakjának szentelt ünnepi ülésen már beszámolhattak róla, hogy kiadták „madagaszkári naplóját”, bemutatták Boieldieu operájának részleteit, musical és dokumentumfilm készült életéről és tevékenységéről, amelynek kutatását földrajztudósok és történészek tovább folytatják. Annál is inkább, mert a 2021-et – születésének 280. és halálának 235. évfordulója alkalmából – Benyovszky Évnek nyilvánították. Ezt Szócs Géza, miniszterelnöki tanácsadó, a tervezett eseménysorozat fővédnöke jelentette be a Benyovszky Ház szalonjában 2020. szeptember 22-én. „Életműve, karaktere, kalandjai, a szabadságeszmény szolgálata, önfeláldozása, megalkuvást nem ismerő vakmerősége rendkívül jelentős, szimbolikus alakká avatja Benyovszky Móricot a magyar panteonban” – mondta többek között. A 2021-es megemlékezésnek már ő is alanya lesz, mivel november 5-én, másfél hónappal az idézett bejelentés után meghalt. Elmondható, hogy Benyovszkynak német, magyar, lengyel és szlovák vér egyaránt csörgedezik ereiben, vagyis a legnemesebb fogalom szerint: közép-európai ember. A szerteágazó Benyovszky-család leszármazottai ma egyaránt élnek Lengyelországban, Szlovákiában és Magyarországon.

Benyovszky Móric élete és működése

Míg Kazimierz Pułaski születési helyét és idejét (Winiary, 1746. március 4.) pontosan tudjuk, Kovács Mihályról csak feltételezni lehet, hogy 1724-ben született, bár 1740-ben, amikor önkéntesnek jelentkezett a Hávor-huszárezredbe, 28 évesként írták be a mustrakönyvbe. Ennek az lehetett a magyarázata, hogy az állandó hadseregbe csak 24–35 év közötti férfiakat vettek be. Benyovszky születésének helyétül a Nyitra megyei Verbó, időpontjaként két dátum ismeretes: 1741. szeptember 20., illetve 1746 szeptembere. Minden valószínűség szerint az utóbbi dátum a helytálló, mivel Benyovszky Sámuel lovassági ezredes Pestvármegyei József tábornok feleségét, báró Révay Rózát csak 1743-ban bekövetkezett megözvegyülése után tudta feleségül venni. Emellett a születési dátum mellett szól az is, hogy Mórict a verbói Szent Márton templomban 1746. szeptember 20-án keresztelték meg. (Vagyis a Maczunda Pál verbói plébános által 1777-ben latin nyelven kiállított keresztlevélben s annak francia nyelvű, párizsi levéltárban őrzött másolatán téves vagy meghamisított dátum szerepel.) Rögtön megfogalmazódik az, hogy emlékiratában rögzített állítása ellenére tízéves hadnagyként nem vehetett részt a hétéves háborúban. Ezt már csak azért sem tehette, mert az 1750-es évek végén a Szelepcsényi György érsek által 1685-ben a Pozsony vármegyei Szentgyörgyön alapított piarista gimnáziumban tanult. A kiváló iskola minősíti műveltségét, alapos tájékozottságát is.

A magyarországi piarista iskolák kapui nyitva állnak a lengyel diákok előtt. Mieczysław Adamczyk *Szkoły obce w edukacji Galicjan (Kraje Korony Węgierskiej)* (Idegen iskolák a galíciaiak oktatásában [a Magyar Korona országai]) című könyvében közzétett adatok szerint 1772 és 1848 között a magyarországi egyházi – többségében piarista – iskolákban 3375, főként galíciai diák tanult. Így a szentgyörgyi piarista gimnáziumban Benyovszkynak is voltak lengyel diák-társai. A „syntaxistae” osztály dokumentumában az szerepel, hogy nemzetiségére nézve szláv, s a Turóc vármegyei Benyovból származik. Édesanyja anyanyelvén kívül a mai szlovák történetírás számára ez a bizonyíték szlovák származására. Benyovszky 1760 nyarán veszítette el édesanyját, majd rá két évre az édesapját is. Visszaemlékezése szerint ekkor már Litvániában jár, hogy egy távoli, dúsgazdag rokonának örökségét elrendezze, majd a Balti-tengeren hajózik, hogy aztán a Hamburgi Tengerészeti Akadémián tanuljon. De visszaemlékezéseiben a Bécsi Egyetemen és a selmecbányai Bányászati Akadémián is diákoskodott... Mindebből azonban talán csak annyi igaz, hogy rokonai éltek a lengyel Nemesi Köztársaságban.

Ha csak a fentebb idézett, néhány egymást kizáró adalékot egymás mellé illesztjük, érthető a magyar földrajztudós, Kubassek János Benyovszkyról írott népszerűsítő cikksorozatának bevezetője, amely mintegy csokorba gyűjti az elmúlt közel két és fél évszázadban a hőst minősítő jelzőket is: „Vannak, akik bátor szabadsághősként, rettenthetetlen világutazóként, sikeres gyarmatalapítóként, eredményes földrajzi felfedezőként, sőt Madagaszkár királyaként tartják

számon, de akadnak, akik kapzsi rabszolga-kereskedőként, aranyszájú hencegőként, rögeszmés hazudozóként vagy gátlástalan haszonlesőként emlegetik.” Ha nem mélyedünk el Benyovszky életében és tevékenységében, e jelzők mindegyike érvényesnek tetszhet. Ehhez maga az érintett is adalékokkal szolgál. A valóság esetenkénti elferdítése, kiszínesítése nem idegen Benyovszkytól. A képzelőereje nem egy esetben maga alá gyűri a tényeket. Ennek magyarázatául megemlíthető, hogy 1781-ben azzal a meghatározott céllal fogott memoárja megírásába, hogy francia pártfogóinak az első madagaszkári „kiküldését” (1772–1776) követő elvesztése és a bécsi udvar érdektelensége miatt újabb útjához befolyásos támogatókat találjon. „Azzal remélt mecénásokat szerezni, hogy önmagát felruházta a szükségesnek vélt tulajdonságokkal és címekkel. Benyovszky nem törekedett és céljait ismerve nem is törekedhetett – arra, hogy »emlékei« felidézésében a valósághoz igazodjon. Jól tudta, ha hiteles képet nyújt addigi életéről, az ugyan érdekes, sőt tanulságos is lehet, arra azonban semmiképpen sem alkalmas, hogy támogatást szerezzen terveihez” – húzza alá az *Emlékiratok és Útleírások* megírásának legfontosabb okát első madagaszkári útjának részletes ismertetője, Lugosi Győző. Mivel Benyovszky – többek állításával szemben – nem vezetett naplót, visszaemlékezésében sok a pontatlanság. Ráadásul a közvélemény előtt titokzatos földrajzi tájak leírásánál, népcsoportok létének, életmódjának ismertetésénél a már megjelent angol és francia könyvekből hivatkozás nélkül merít. Műve ezzel együtt a 18. század egyik legizgalmasabb, legszínesebb és egyben legtalányosabb személyiségét jeleníti meg előttünk. Ennek lényegét egyik lengyel életrajzírója, Leon Orłowski abban látja, hogy „fantáziájában és képzeletében volt a gyengesége és ereje egyszerre, mert nem lett volna az, aki volt, ha nem képzelte volna, hogy az, ami nem volt”.

A talányokat a magyar történészek – ifjú Janko János, Kropf Lajos, Thallóczy Lajos – mellett, utolsó lengyel monográfiájának írója, Janusz Roszko alapos kutatómunkával igyekezett megfejteni és helyükre tenni *A halhatatlan botrányhős* (Avanturnik nieśmiertelny) című könyvében. *Európa utolsó lovagja* (Ostatni rycerz Europy) címmel ő írta meg Kazimierz Pułaski élettörténetét is az 1980-as évek elején.

Benyovszkynak nem a csataterén kellett szinte gyerekként viaskodnia, hanem a szülői örökség őt megilletőnek vélt részéért kellett fiatalemberként síkra szállnia. E téren kudarcot szenvedett. Anyai nagyanyja, Teresa Schlossberg 1765-ben bekövetkezett halála után – attól tartva, hogy újra kisemmizik – egy maga mellé gyűjtött csapattal június 14-én elfoglalta az örökül hagyott Nyitra megyei Hruszót a benne fekvő nemesi udvarházzal együtt. Tettét hamisított királyi dokumentummal akarta igazolni. Az Adam Mickiewicz által a *Pan Tadeuszban* megörökített utolsó birtokfoglalásra emlékeztető akciónak ugyan nem volt halálos áldozata, de tíz nappal később néhány jószág „elbirtoklása” kapcsán lövöldözésre kerül sor, amelyben többen megsebesültek. Ennek híre Mária Teréziáig eljutott. A bíróság az evangélikus hitre áttért, törvénszegő Benyovszkyt, aki a jobbagyokat is a katolikus hit elhagyására biztatta, dokumentumot

hamisított, és erőszakos cselekedetre vetemedett, „kisebb hatalmaskodásért” – a Nyitra megyei nemesség tiltakozása ellenére – 1766 karácsonya előtt kéthavi börtönre ítélte.

Az elítélt azonban már 1765 derekán külföldre szökött. A külföld ez esetben a Lengyelországhoz tartozó Szepesi sztarosztaság egyik városát, Szepesszombatot jelentette. Az itteni mészáros, Hönsch Pál lányát, Anna Susannát vezette oltárhoz 1768. április 20-án. Roszko szerint nem Szepesszombatban, hanem a Krakkótól nem messze fekvő protestáns faluban, Wielkanocban, Igaz, májusban már ismét Szepesszombatban tartózkodik. A családi élet nyugalma helyett végül elkötelezte magát a bari konföderációnak.

Benyovszkyt – már csak a vakmerő kalandokban, kalandorságban rokon vérmérsékletük révén is – szívélyes barátság kötötte Hadik András vejéhez, Marcin Lubomirskihoz. A 18. század talán legnagyobb lengyel „botrányhőse” hosszú börtönbüntetését Budán töltve séta közben ismerte meg a várparancsnoki posztot betöltő Hadik András lányát, Anna Máriát, aki – mint egy romantikus regényben – fülig beleszeretett a „szomorú sorsú lengyel főúrba”. Hadik, miután megtudta, hogy egyedüli fiúként Marcin öröklí 1761-ben meghalt apja mesésen gazdag birtokait, kijárta, hogy az előkelő foglyot 1765 májusában szabadlábra helyezték. Két hónap múlva Marcin Lubomirski Nagyszébenben oltár elé vezethette Hadik András leányát.

Ez a magyarázata annak, hogy Benyovszky Hadik álnéven a bari konföderáció több fegyveres akciójában részt vett. Ezek célja nem mindig az oroszokkal való összecsapás, hanem a királypárti honfitársak megsarcolása vagy más útonmódon történő zsákmányszerzés volt. Kizárt dolog, hogy Lubomirskival közös vállalkozásaik során ne ismerte volna meg Kazimierz Pułaskit, s az is elképzelhető, hogy az Eperjesen konföderáltak kiképzésével foglalkozó Kováts Mihálylyal is találkozott

1769. március végén, április elején a Stanisławów közeli Nadwornánál azonban az orosz Brincken őrnagy egységével ütközött meg, aki Benyovszky ötvenhatvan fős lovas egységét szétverte, s a súlyosan sebesült „Hadik tábornokot”, „tábornok-adjutánst” foglyul ejtette. Benyovszky a kihallgatáson rádöbbsent, hogy Hadikként, pontosabban Hadik „fiaként” átadhatják az osztrákoknak, ezért hirtelen névváltoztatással Biczewskinek vallotta magát. Szabadon bocsátását azonban e névváltoztatással se tudta elérni; a Szibéria előszobájának számító Kazánba száműzték. Sikertelen szökési kísérlete miatt végül Oroszország legtávolabbi szegletébe, a Kamcsatka félszigetre küldték büntetésből. Száműzésének új színhelyére egy évig tartó gyaloglás, utazás, hajózás után 1770 novemberében érkezett meg. A három fegyencelep közül ő a bolsereckibe került. Anyagi helyzetén a nyelvtanításon kívül időnként azzal tudott javítani, hogy lévén kitűnő sakkozó, a kormányzó által kihívott katonatiszteket, hivatalnokokat, kereskedőket sorra megverte, s a nyereségért kapott pénz bizonyos százalékát megkapta. Mivel a fegyencek élveztek valamiféle mozgásszabadságot, vadászat és halászat által javíthatták ételmezésüket.

Miközben Benyovszky saját és rabtársai szökését szervezte, arra is futotta idejéből, hogy Kamcsatka állat- és növényvilágáról, lakosságáról feljegyzéseket készítsen. Ennek kapcsán jegyzi meg Kubassek János, hogy „Benyovszky a természettudományok egyéb területein, így a botanika és zoológia, valamint a néprajz terén is igen alapos ismeretekkel rendelkezett”. Az 1771. április végén kirobbant felkelésnek a fegyenctelep parancsnoka, „kormányzója” is áldozatul esett. Benyovszky hívei kiáltványban indokolták meg a felkelés kirobbantásának okait: az orosz nép nyomorát, a szinte rabszolgasorban élő jobbágyok kiszolgáltatottságát uraiknak és a törvényeknek. Katalin cárnőt az háborította fel legjobban, hogy a manifesztum őt hatalombitorlóknak nyilvánította, aki elfoglalta III. Péter törvényes fiának, Pavel Petrovicznak a trónját. Közel két évvel később a magát III. Péter fiának kiadó Jermeljan Ivanovics Pugacsov is a Bolserecki Kiáltvány tartalmát átvéve indokolta meg felkelése kirobbantását.

Benyovszky a „Szent Péter és Pál” hajót elfoglalva 1771. május 12-én hajnalban vágott neki nyolcvanöt társával a Csendes Óceánnak. Japánt és Tajvant (Formosát) is érintve 135 napi hajózás után érkezett meg a portugálok által igazgatott kereskedővárosba, Makaóba, ahonnan 1772 januárjában már francia hajón utazott tovább Franciaországba. Útközben megállt a Madagaszkár közelében fekvő L'île de France (közismertebb nevén: Mauritius) szigeténél, amely a franciák számára már kereskedőtelepként és katonai támaszpontul szolgált. Itt Benyovszky megtudhatta, hogy a közeli Madagaszkárral ugyan kereskednek, de telepeket nem alakítottak ki a szigeten.

Míg L'île de France katonai kormányzója, „Chevalier de Roches” (François-Julien de Dresnay) tábornok szinte katonai tiszteletadással fogadta Benyovszkyt, a természettudósból lett királyi intendáns, Pierre Poivre rendkívül gyanús személynek találta őt, s ezt feletteseinek jelentette is. Benyovszky jó híre azonban megelőzte a „rosszmájú” jelentést. Az 1772. március 21-én kelt sajátos curriculum vitae, amelyet a kamcsatkai száműzött Báró Maurycy August d'Alladar de Beniowski néven az Első Konföderáció Tábornokaként, magyar származású lengyel nemesként írt alá, meggyőző volt Chevalier de Roches tábornok számára. Benyovszky az iránt is érdeklődött, hogy miért hagyják gazdátlanul Madagaszkárt? Ezt az L'île de France-i kormányzó azzal indokolta, hogy „Túl sok embert veszítettünk, pedig megelégedhettünk volna azzal is, hogy a száraz évszakban menjünk csak a szigetre [...], hogy élelmiszert, szarvasmarhát és rabszolgákat szerezzünk be.”

A válasz nem elégítette ki Benyovszkyt. Az ismét vitorlát bontó „Dauphine” fedélzetén az addigi utat túlélte embereivel együtt július 18-án futott be a Bretagne-ban fekvő Lorient kötőjébe. Ekkor még azt a tervet is dédelgette, hogy hazatér Magyarországra. Az őt ábrázoló legismertebb metszeten az éremszerű mellképének keretén a neve félig magyarul, félig lengyelül olvasható: M. A. Com. de Benyowsky. A párkánynak támaszkodó kép alsó körívénél fekvő Báthory-szablyán és rablánccon négyszögletű lengyel csapka, *konfederatka* látható.

A párkány alatti külön négyszögletes képen háromárbcos hajó úszik egy hegyektől csipkézett tengeröbölben.

Benyovszkyt megelőzte a híre. Párizsban befolyásos pártfogóra talált XV. Lajos külügyminiszterében, Emmanuel-Armand de Richelieu, d'Anguillon hercegben. Benyovszkynak sikerült meggyőznie a legfelsőbb köröket, hogy Madagaszkár érdemes a befektetésre. Támogatóinak köszönhetően a Tengerészeti Minisztérium azzal bízta meg, hogy térjen vissza Madagaszkárra, ahol a tervezett kelet-indiai vállalkozások bázisaként alakítson ki használható telepeket. Benyovszky az általa szervezett expedícióval 1774. február 14-én szállt partra az Antongil-öbölben, a Tingballe folyótorkolatánál, ahol megalapította a francia királyról elnevezett telepet: Louisville-t. Több felfedező expedíciót vezetett a sziget feltérképezésére. Ez alatt minden eszközzel igyekezett a szigetlakó törzsek vezetőinek támogatását megnyerni. Véget vetett például annak a szokásnak, hogy a testi fogyatékosággal vagy szerencsétlennek tartott napon született gyerekeket vízbe fojtsák, nem ölte meg a hadifoglyokat, gyógyíttatta a sebesülteket és ételmezt osztott a nélkülözőknek. Tevékenysége azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Lehet, hogy a róla kialakuló egyre inkább kedvező kép miatt a közelben fekvő sziget, L'île de France új francia kormányzója ellenséget látott benne, és párizsi felettéseiben is gyanakvást keltett iránta. A revizorok siralmas képet festettek Louisville-ről és a többi telepről. Ez is hozzájárult, hogy elhagyni kényszerült Madagaszkárt. 1777 áprilisában érkezett meg Franciaországba. Számításaiban csalódnai kellett, az 1774-ben meghalt francia király utódja, XVI. Lajos a továbbiakban már nem támogatta. Sikert Párizsban csak az időnként szimultán is játszott sakkpartikkal ért el.

Kováts Mihály

Magyar szempontból az 1756-ban kitört hétéves háború legemlékezetesebb epizódja a második sziléziai háborúban huszár vezérőrnaggyá avanszált Hadik András nevéhez fűződik, aki a lengyel származású sziléziai Franciszka Lichnowskát vette el feleségül. Az eredetileg papnak készülő Hadik korának egyik legműveltebb katonája volt. Rendkívül gazdag bécsi és futaki könyvtárában megtalálható volt Jan Długosz *Historia Polonica* című munkája, a warmiai püspök-történész, Marcin Kromer Lengyelország 16. századi leírását tartalmazó – *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et re publici regni Polonici libri duo* (Lengyelország, avagy a Lengyel Királyság helyzetéről, szokásairól, hivatalairól és köztársaságáról) – műve, továbbá egy lengyel nyelvű munka a Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség rendjeinek generális konföderációjáról.

Hadik András felderítve, hogy a Sziléziából Berlinbe vezető út fedezetlen maradt, mivel a csapatösszevonással elfoglalt II. Frigyes Naumburnál tartózkodott, egy 2000 gyalogosból és 2500 lovasból álló különítményével – éjszakán-

ként a lovasai mögé ültetett bakákkal 60–70 kilométert megtéve – hat nap alatt Berlinnél termett. A meglepetéstől bénult várost 1757. október 16-án fergeteges rohammal bevette, és 215 000 tallérral megsarcolta. Mielőtt a porosz király által küldött felmentő csapatok október 18-án megérkeztek, a várost 425 hadifogollyal, hat zászlóval s a Mária Teréziának csináltatott két tucat női kesztyűvel elhagyta, s szerencsésen visszatért kiindulási helyére.

A porosz hadseregben is harcolt egy huszárezred, amelynek élén 1750-től Székely Mihály ezredes állt, akit 1758 kora tavaszán tábornokká léptetett elő II. Frigyes. Az ő parancsa alatt szolgált a karcagi születésű Kováts Mihály, akit 1757 februárjában másodhadnaggyá előléptetni terjesztett fel az uralkodónak. A huszárezred új parancsnoka, Kleist ezredes 1759 nyarán engedélyt kapott II. Frigyesőtől, hogy a hozzá átszökött magyar huszárokból, akiknek száma meghaladta a nyolcvan főt, alakítson egy portyázó szabadcsapatot. Kleist Kováts Mihály hadnagyot nevezte ki az 1760-ban már 9 tisztet, 18 altisztet és 204 huszárt számláló szabadcsapat parancsnokának, aki ezt követően e tisztségében tett szert hírnévre. Hozzátehetnénk azt is, hogy olykor kétes hírnévre, mert egyik feladata a megszállt helységekre kivetett sarcpénz behajtása volt. Lehet, hogy megeléghette ezt a nem túl dicső feladatot, mert 1760 végén már mint kapitány megvált a porosz hadseregtől, s 1761 kora tavaszán Lengyelországba távozott. Alig egy hetet időzött Varsóban, amelyet április 10-én elhagyva Krakón és Lublón át Késmárkra utazott, ahol mint gyanús jövevényt nyomban kihallgatták, s még májusban Bécsbe szállították. Az ellene felhozott vádak között a dezertálás, a felségsértés, a hazaárulás egyaránt szerepelt. Kiderült, hogy számon tartották nemesi felkelőként, de szolgált Bercsényi László francia huszárezredében is. Az Államtanács azonban 1762 májusában felmentette a vádak alól, mi több, Mária Terézia megígélte neki – a II. Frigyes által megígért – őrnagyi rangot és a vele járó évi 500 forint kegydíjat. Hogy ennek mi lehetett az oka, nem tudható. 1763. május 29-én elvette feleségül Szinyei Merse Franciskát, akivel Eperjesen telepedett le. A házasság nem bizonyult boldognak, s Eperjes kisvárosi nyugalma felborította az, hogy 1765-től az új lengyel uralkodóval, Szaniszló Ágosttal elégedetlen lengyel emigránsok egyik központja lett

A porosz hadseregből kilépett magyar huszártiszt 1768 és 1773 közötti tevékenységéről nincsenek adataink. Fia 1767 tavaszán meghalt, feleségétől elvált. Nem kellett tovább a tartásdíj ügyében pereskednie. Megkeseredett szabad ember volt. Lengyelországot is megjárta eperjesi lakosként kapcsolatban állhatott a bari konföderáttal. Talán a kiképzésükben is és egy-egy hadivállalkozásukban is részt vett.

A Nemesi Köztársaság 1772-ben bekövetkezett első felosztása az ő életében is fordulatot hozott. 1776 őszen a felettes katonai hatóságok engedélyével elhagyta hazáját, s Genova érintésével Itálián át Párizsba, onnan pedig Bordeaux-ba utazott. A kikötővárost célul kitűző útja összefüggésben lehetett azokkal az Európát bejáró hírekkel, miszerint az észak-amerikai gyarmatokon felkelés tört ki Anglia ellen. London 15 000 fős hadtestet küldött a „rebellió” elfojtására.

Az 1775. április 19-én Lexingtonban – a talán véletlenül – kirobbant lövöldözés nyomán a gyarmati milíciák Concordnál vereséget mértek Thomas Gage tábornok Bostonba visszahúzódnó angol csapataira. Ezzel kitört az amerikai függetlenségi háború.

A II. Kontinentális Kongresszus elrendelte egy 15 000 fős hadsereg kiállítását, amelynek főparancsnokává az indiánok és franciák ellen vívott háborúk korábbi hőstét, George Washingtont nevezték ki tábornoki rangban. A brit kormány válaszul 25 000 angol katonát és 17 000 német zsoldost hajózott át Észak-Amerikába. London a zsoldosokért fejpénzt fizetett a német fejedelmeknek, akik a váratlan jövedelem miatt készséggel „áruba bocsájtották” fiatal alattvalóikat. Kíméletlen mohóságuk még Nagy Frigyeset is felháborította. 1776. május 15-én, néhány héttel az után, hogy az angolok kiűritették Bostont, a II. Kontinentális Kongresszus kimondta a „Tizenhárom Amerikai Egyesült Állam” létrejöttét, majd július 4-ei Függetlenségi Nyilatkozatában az anyaállamtól való elszakadását is.

Az amerikai honatyák ügyük népszerűsítésre több közismert személyt is Európába küldtek. A leghíresebb közülük a szenvedélyes sakkozóként ismert író-filozófus és fizikus Benjamin Franklin, a villámhárító feltalálója volt, aki szabaddkőműves kapcsolatai révén hamar bejáratos lett az angol és a francia király udvarába, s követként szerepe volt az amerikai–francia szövetség tető alá hozásában. 1777 februárjában nem kis elégedettséggel vette tudomásul, hogy Washington tábornok a sakknak köszönhette egyik első győzelmét. Nem azért mert tábornokként sakkfigurákként átgondoltan mozgatta katonáit, hanem azért mert ellenfele is szenvedélyes sakkjátékos volt, akárcsak Franklin. Történt, hogy 1776. december 25-én este Washington egy 2400 fős különítmény élén átkelni készült a jeges Delaware folyón, hogy meglepje a tizennégy kilométerre fekvő Trentonban állomásozó ellenséget, amelynek derékhadát Johann Rall ezredes parancsnoksága alatt álló 1200 fős hesseni dandár alkotta. A karácsonyesti hangulatban a német ezredes éppen egy lépésen töprengett, amikor segédtszjtje átnyújtott neki egy papírlapot. A lepecsételt pár soros írás arról tájékoztatta, hogy a közeli órákban Washington meglepetésszerű támadást intéz Trenton ellen. Az ezredes olvasatlanul zsebre tette a levelet, s folytatta a játszmát. Hajnalban fegyverropogásra ébredt. A kapkodásban halálos sebet kapott. Közel kilencszáz embere esett fogságba. Egy részük sebesülten. Nevét azzal örökítette meg, hogy „elsakkozott egy birodalmat”.

A győzelemnek nagy lélektani jelentősége volt, de nem döntötte el a függetlenségi háborút. A szerveződő amerikai hadseregnek szüksége volt képzett katonatisztekre. Az 1769 és 1775 között Szaniszló Ágost ösztöndíjasaként a párizsi Katonai Akadémián tanuló mérnökkari tiszt, Tadeusz Kościuszko már 1776 júniusában áthajózott Amerikába, hogy szolgálatait felajánlja a Kongresszusnak...

Kováts Mihály 1777. január 13-án Bordeaux-ból latin nyelvű levelet írt Franklinnak, amelyben útlevélkérését szakmai bemutatkozásával indokolta meg. „A porosz király hadseregében nemcsak a kiképzést kaptam meg, hanem a legelső

rendfokozatból a főstrázsamesteri rangig emelkedtem fel; de nem véletlenül, hanem inkább katonai erényeim alapján, s nem is a sors kegyéből, hanem inkább a szolgálati fegyelem igen szorgos betartatása révén léptem elő; mindenféle hadjáratban véres veszedelmek közt tanultam meg mindazt, ami főképpen szükséges az újoncok kiképzésében; és azt is, hogy miután sok tanulással már öreg katonákká lettek, hogyan kell őket az ellenség megfutamítására alkalmas fegyverekkel felfegyverezni; nemkülönben azt is, hogy bármiféle katonai fejlemény és háborús esemény közepette hogyan kell derekasan megvédelmeznünk az édes hazát.” Mielőtt választ kapott volna, az első adandó alkalommal, pontosan február 26-án elhagyta Bordeaux-t, és áthajózott Amerikába.

Akkor érkezett meg Rhode Islandra, amikor egy ismert fiatal francia arisztokrata katonatiszt, Gilbert du Motier de La Fayette április 26-án, királya tiltása ellenére Bayonne közelében harminc társával lopva hajóra szállt, és vitorlát bontott Amerikába. Franklin ezen fellelkesedve írhatta májusban Washingtonnak: „Egész Európa a pártunkon van... Itt most közmondásossá vált, hogy a mi ügyünk az emberiség ügye, és hogy mi saját szabadságunkért harcolva, Európa szabadságáért harcolunk.”

Kováts Mihálynak szerencséje volt, megérkezése után nem sokkal Spencer tábornok vele küldte el jelentéseit és információit az amerikai főparancsnoksághoz, s egyben be is ajánlotta a magyar ezredet Washingtonnak. Nem sok sikerrel. Ennek okát maga Washington is jelezte Franklinnak írt levelében: „Csapataink már meg vannak szervezve és tisztekkel teljes számban ellátva. A már kinevezett és az új kérvényekkel még folyton érkező külföldi úri emberek nagy száma ezért nehézségeket okoz...” Persze akadnak kivételek is. Tadeusz Kościuszko, a kiváló mérnökkari törzstiszt Washington teljes bizalmát élvezte. Az erődépítések terén szerzett érdemeiért 1783. október 13-án a kongresszus dandártábornokká nevezi ki, birtokadományban és pénzjutalomban részesíti. A kapott pénz egy részét a rabszolgák felszabadítására hagyja. Washingtoni emlékművét 2020. június első napján a Goerge Floyd halála után kitört tüntetések során meggyalázták.

Kazimierz Pułaski és Kováts Mihály barátsága

1773. június 28-án a Szaniszló Ágost elrablásában részt vettek Varsóban tartott perében Kazimierz Pułaskit távollétében fővesztésre ítélték. Minderről Drezdában szerzett tudomást. Nem térhet haza. 1774-ben a balkáni fronton részt vett az orosz-török háború utolsó szakaszában. Az oszmán hadsereg elszenvedett vereségei csak személyes kudarainak számát gyarapítják. Az év végén anyagi gondoktól gyötörtén Marseille-ben telepszik le. 1777 tavaszán azzal a szándékkal indul Párizsba, hogy továbbutazva önkéntesnek beáll az amerikai hadseregbe. Nem más ajánlja be Franklinnak, mint *Az anekdoták az orosz forradalomról. A lengyelországi anarchia története* (Anecdotes sur la Révolution de Russie. Histoire

de l'anarchie de la Pologne) című könyv híres szerzője, Claude-Carloman Rhulière. A könyv egyik hőse maga Pułaski, de szerepel benne Marcin Lubomirski is. A bari konföderáció történetébe belemélyedő Franklin meggyőződhet Pułaski katonai tehetségéről. A másik személy, aki még Rhulière-nál is befolyásosabb pártfogója Pułaskinak, maga Benyovszky Móric. Franklin, mint említettük, szenvedélyes sakkozó, aki még szakcikket is írt a játékról. Így őt Benyovszkyval elsősorban a partik, az egymás követő visszavágók kötik össze, bár a „nagy utazó” megemlíti a „villámok emberének”, hogy az Egyesült Államok szemet vethetne Madagaszkárra... Ahogy Anglia, Ausztria és Franciaország is... Erről az éppen álruhásan Párizsban tartózkodó II. Józsefnek is említést tett, akihez húga, a majdani szomorú sorsú Marie Antoinette járta ki a személyes találkozást Benyovszky számára. II. Józsefnek szöveget ütött a fejébe, hogy Ausztriának nincs gyarmata...

Franklin 1777. május 29-én írta meg a Washingtonnak címzett levelet, amelyben „a három hatalom: Oroszország, Poroszország és Ausztria ellen harcoló” Pułaskit honfitársa figyelmébe ajánlotta. La Fayette felesége Pułaskira bíz egy férjének címzett levelet, amely részben ajánlólevél is. Június 6-án hagyja el Nantes kikötőjét a „Massachusetts” fedélzetén, amely július 23-án köt ki a Boston közelében fekvő Marbleheadben. Neki több szerencséje van, mint Kováts Mihálynak. Szeptember 11-én a Filadelfiáért vívott brandyvine-i csatában Washington 30 fős lovas testőrsége élén végrehajtott rohamával feltartóztatta az előrenyomuló angolokat, s megmentette a visszavonuló amerikai hadsereg málhavonátát. A kongresszus ezért brigadérossá és a lovasság parancsnokává nevezte ki. Ennek híre az éppen Párizsban tartózkodó és Franklint ismerő kassai filozófiatanár, Zinner János révén Magyarországra is eljutott.

La Fayette márkinak is ez volt az első csatája, s hosszú hetekre az utolsó is, mert comblovást kapott. Pár hónappal később még lábadozó önálló parancsnokként győztese lett a november 25–26-án Gloucesternél vívott ütközetnek, amiért a Kongresszus vezérőrnaggyá léptette elő. Így lett húszévesen a világtörténelem talán legfiatalabb tábornoka. XVI. Lajos ezt büszkén vette tudomásul, s megbocsátott engedetlen alattvalójának. Hogy Szaniszló Ágost miként fogadta a Kazimierz Pułaskiról Amerikából hozzá eljutó híreket, nem tudható.

XVI. Lajos La Fayette tábornok iránti elismerését azzal tetézte, hogy 1778. február 6-án szövetséget kötött az amerikaiakkal, és áprilisban útnak indított egy hatezer katonát szállító segélyflottát. Ezt egy expedíciós sereg is követte, amelynek kötelékében Armand Louis de Gontaut Duc le Lauzun ezredes engedélyt kapott egy önálló légió felállítására. Az 1780. április 12-én behajózott légió könnyűlovasságának parancsnokává Lauzun ezredes a korábban a Chamborant-huszárezredben, s még azelőtt a Bercsényi-huszárezredben szolgált Pollerecky Jánost nevezte ki őrnagyi rangban. Pollereczky János annak a Pollereczky Andrásnak volt az unokája, aki 1743-ban érdemeiért saját huszárezredet alapíthatott, s rá öt évre XV. Lajos brigadérossá is előléptette. Így Kováts Mihály mellett Pollereczky volt a másik magyar, aki törzstisztként részt vett az amerikai függetlenségi

háborúban. Ráadásul a Turóc vármegyei Polerekából származó családnak valóban voltak lengyel gyökerei, mivel a középkorban több évszázadra Lengyelországba telepedett át, s csak a 16. század végén tért vissza Magyarországra.

Míg Pollereczky Jánosnak Lauzun ezredes volt a pártfogója, Kováts Mihályt Pułaski indította el az amerikai katonai pályáján. A lovasezredek önálló alkalmazása érdekében beadványokkal ostromolta Washington tábornokot. Tervezetei kidolgozásában elsősorban a porosz hadseregben tapasztalatokra szert tett Kováts Mihályra támaszkodott. 1778. január 9-én kelt felterjesztésében a következőket írta: „Az ezredesnek kell a legénységet begyakoroltatnia és a szolgálatra kioktatnia. Kováts ezredes nagyérdemű férfiú, és ő látja el a kiképzőmester beosztását. Kiválasztásra méltó tiszt, és ezt képességeinek teljes ismeretében állítom. Kérem, hogy Excellenciád őt alkalmazza.” Hogy Washington számára is fontos volt egy ütöképes lovasság felállítására, az január 14-én kelt válaszából is kiolvasható: „Mint hogy oly sokat beszélt már Kováts úr jelleméről és képességeiről, nincs kifogásom az ellen, hogy néhány hónapra kiképzőmesteri beosztásban alkalmaztassék. Egyidejűleg azonban óvom Önt attól az előszeretettől, hogy külföldieket vegyen fel szolgálatra. Az ország nyelvének, a nép géniuszának, szokásainak hiányos ismerete gyakran nehézségeket és kellemetlenségeket okoz, ezek kockázatát nem szabad vállalnunk, kivéve rendkívüli tehetségek és képességek esetén.”

Attól függetlenül, hogy a Pułaski parancsai alá tartozó dragonyosai „csodát műveltek” a március 3-án Haddonfieldnél vívott ütközetben, a lovasság felállítására vonatkozó beadványai nem találtak kellő fogadtatásra. Emiatt március 19-én Pułaski a kongresszusnak benyújtotta lemondását, de egyben arra vonatkozó kérését is, hogy önálló légiót szervezhessen. Leszögezte azt is, hogy „alárendeltemnek egy tapasztalt tisztet ajánlanék, Kovátsnak hívják, előzőleg szabadcsapatvezér és ezredes volt porosz szolgálatban”. Az arra vonatkozó engedélyt, hogy egy 60 dzsidásból és 200 gyalogosból álló önálló csapattest megalakuljon, már másnap megkapta Pułaski. Rövidesen jóváhagyták Kováts Mihály ezredes-parancsnokká történt kinevezését is. Míg a róla szóló monográfia (*Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse*) szerzője, Zachar József részletesen ismerteti Pułaski érdemeit és tevékenységét, Janusz Roszko Pułaskiról írt vaskos könyvében Kowacz családneve négy-öt helyen szerepel – nemzeti hovatartozásának említése nélkül.

A légió elkövetkező évének története nem pusztán diadalok fűzére: kudarcokban és megaláztatásokban is része volt. Dicsőségessé azok a helytállások tették, amelyeket két parancsnokának hősi halála övez babérkoszorúval.

Kováts Mihály halála

1779. május 8-án Pułaski „toprongyos” légióját rendelték az angolok által fenyegetett Charleston védelmére, amely Dél-Karolina fővárosa volt. Az alig 300 főt számláló különítmény május 11-én érkezett Charlestonhoz, éppen akkor,

amikor a városi tanács már a megadás feltételeiről tárgyalt az angol Augustine Prévost tábornokkal. A légió egyik tisztje, Bentalou kapitány visszaemlékezése szerint „a kormányzó és a tanács már megegyezett a megadás nem éppen tiszteletre méltó feltételeiben, amikor a bátor Laurent ezredes kíséretében Pułaski tábornok a tanácsterembe lépett, hogy az elsietett elhatározás ellen tiltakozzék, kijelentvén, hogy kontinentális tisztként a várost az Egyesült Államok részére meg fogja védeni. Prévost rögtön értesült erről az elhatározásról. Pułaski azt is látta, hogy a lakosságot nyomott hangulatából fel kell rázni, ezért az éppen megérkezett légióval kivonult az ellenség elé. Ebben a kirohanásban esett el a légió ezredese. De Prévost is félbehagyta a vállalkozást, és a szigeteken keresztül visszavonult.”

Pułaski a légió mintegy 120 fős lovasságával rontott rá a 900 fős angol elővédre. A helybéli orvos, dr. Joseph Johnson feljegyezte, hogy „az angol előrenyomulás ellen irányuló merész támadása során számos több ellenséges katonával összecsapott, és mindig ő volt a győztes. A parancsnoki rangsorban őt követő Kováts ezredes nem volt ilyen szerencsés. Miután az ellenséggel bátran szembeszállt, halálosan megsebesült. Az angolok ott temették el, ahol lehanyatlott lováról...” Egy névtelen szemtanú pontosabb közelképet rajzol haláláról: „Kováts ezredes a rohamozók élbolyában volt. Néhány angol dragonyos azonnal rárontott. Szablyáját derekasan forgatta, amikor lövés érte. Még vagdalkozott az ellenség gyűrűjében, majd erejét elvesztve lezuhant lováról.”

Halálának napját 1955. április 13-ai ülésén az Egyesült Államok Kongresszusa hivatalosan Kováts Mihály-emléknappá nyilvánította.

Kazimierz Pułaski halála

Pułaski tábornok pontosan öt hónappal élte túl ezredesét. A francia szövetségesek Jean Baptiste Charles d'Estaign admirális vezetésével Nyugat-Indiából érkező 3000 fős különítménye Savannah közelében szállt partra, s rögtön megadásra szólította fel a közeli erődítményben védekezésre berendezkedett Augustine Prévost tábornokot, aki kijelentette, hogy nem kapitulál. A francia parancsnok mindenképpen az amerikaiak derékhada nélkül – csupán Pułaski légiójára támaszkodva – akarta bevenni a várost. Az erre kidolgozott tervet azonban egy Curry nevű amerikai őrmester elárulta az angol tábornoknak, aki felkészült a támadás visszaverésére. A három ízben is rohamot indító franciákat ott fogadta a legerősebb tűz, ahol legkevésbé várták. A bátor francia admirálist az első rohamban lövés érte, de úgy-ahogy helyre tudta állítani a rendet megingott rohamoszlopában. Pułaski tisztában volt a fenyegető veszéllyel, de felmérte, hogy a fedezetlennek mutatkozó Spring Hill-i erődítménynél esélye lehet a betörésre. Rohamra indította a légió ötven-hatvan fős lovasságát. Vágtázó lova golyótól találva összerogyott, s gazdáját, miközben másik lóra szállt volna, halálos mell-lövés érte. Két nap múlva, október 11-én halt meg. Az angol szolgálatban

álló hesseni kapitány, Johann Heinrich leplezetlen elégedettséggel jegyezte föl: „Győzelem! A franciákat és a rebelliseket legyőztük Georgiában! Pułaski elesett! D’Estaign megsebesült! 1500 francia és 72 rebellis esett el. Ez csodálatos!”

A Kontinentális Kongresszus már 1779-ben határozatot hozott arról, hogy Pułaskinak állítsanak Savannahnál emlékművet. A tizenhét méter magas obeliszket, amelynek két méter magas talapzatába Henryk Dmochowski belefaragta a lováról lebukó Pułaski domborművét, 1855. január 9-én avatták fel. Az amerikai Szenátus 1929-ben Pułaski Tábork Emléknappá nyilvánították október 11-ét.

Benyovszky Móric halála

Mária Terézia II. József közbenjárására megkegyelmezett Benyovszkynak, aki 1777 végén újra megláthatta szülőföldjét. A nyugalmazott tábornok-poéta, Gvadányi József azt állítja, hogy ebben az időben ismerte meg Benyovszky Mórict, akivel több napot eltöltött és átbeszélgetett a nagyszombati Aranykorona vendégfogadóban. De hogy a róla és Rontó Pálról, a Lengyelországban is kalandozó huszárról szóló verses regényét 1792-ben megírja, arra a költészetéért rajongó hölgyek kérése mellett Benyovszky angolul kiadott visszaemlékezésének németül megjelent részletei készítették.

Míg Mária Terézia uralkodásának első nyolc évét az osztrák örökösödési háború gondjai terhelték, utolsó éveit a bajor örökösödési háború, pontosabban ismét Nagy Frigyes keserítette meg. 1777 utolsó előtti napján elhunyt bajor választófejedelemmel, III. Miksával kihalt a Wittelsbach-ház egyenes ága, II. Józsefnek, akinek Miksa húga, Mária Jozefa Antónia hercegnő volt a felesége, esélye nyílt Alsó-Bajorország és Felső-Pfalz megszerzésére. III. Miksa özvegye, Mária Anna Zsófia viszont meg akarta őrizni Bajorország függetlenségét, s ehhez megnyerte II. Frigyes támogatását. Miután a tárgyalások Berlin és Bécs között megszakadtak, a szászokkal szövetséges porosz csapatok 1778 júliusában benyomultak Csehországba és Morvaországba. Az operett jellegűnek bizonyuló háborút inkább a korgó gyomrúak „fegyveres egyezkedésének” hívták.

Ebben a „fegyveres egyezkedésben” a Mária Teréziától 1778. április 3-án grófi címet kapott Benyovszky Móric is szerepet játszott, akit Hadik András tábornagy a székely huszárezredhez „másodezredésének” nevezett ki. A székely huszárezrednek néhány osztályát a porosz frontra vezényelték, s parancsnokával az élén Alsó-Sziléziában Klodzko térségében végrehajtott néhány eredményes rohamot, de főleg az élelmiszer-utánpótlás hiányának gondjaival viaskodott. Nem véletlenül hívják a bajor örökösödési háborút Ausztriában „szilvarumlinak”, Poroszországban pedig „krumpliháborúnak”. Mindenesetre Benyovszkynak termelt annyi babér, hogy 1778. november 2-án kinevezzék a székely huszárezred parancsnokává. Ennél nagyobb öröm is éri: 1779. január 18-án lánya születik, aki a keresztségben négy nevet kapott: Herula, Anna, Zsuzsanna, Róza.

Mideközben Mária Terézia orosz és francia közvetítéssel 1778 decemberében fegyverszünetet kötött II. Friggyessel. A tavasz folyamán a székely huszárezredet visszavonják az ország belsejébe. A Cieszynben meginduló béketárgyalásokon Mária Terézia felveti, hogy Bajorországért cserében visszaadja Galíciát Lengyelországnak, annak fejében, hogy Varsó engedje át Poroszországnak Gdańskot, Toruńt és Nagy-Lengyelország (vagyis a Poznań környéki területek) egy részét... Javaslatát nem talál meghallgatásra. A poroszokkal 1779. május 13-án megkötött béke előestéjén II. József rangja és gázsija megtartása mellett felmentette tisztségéből pártfogoltját. A tette kész Benyovszky 1780. március 3-án Bécsben tervet nyújtott be egy osztrák hadiflotta felállításáról, amelynek a bázisa Fiume lett volna, ahol kereskedelmi vállalkozóként ő maga is letelepedett egy időre.

Miután terve elutasításra talált, s vállalkozása is csak adósságait gyarapította, 1781 őszén visszatért Párizsba, ahol ezúttal már memoáriróként is bemutatkozott Franklinnak, aki nagy érdeklődéssel olvasta kamcsatkai úti élményeiről írt emlékirat-részleteit. Mondhatnánk azt, hogy honoráriumát ajánlólevelével lesz a Kongresszushoz. 1782 tavaszának napjaiban ennek révén jelentkezett személyesen egy külföldiekből verbuválandó légió felállításának tervével Washingtonnál. Hogy rokonszenvét megnyerje, még Pułaskira mint távoli unokaöccsére is hivatkozott. A függetlenségi háború már végéhez közeledett. Kár, hogy nem korábban jött – jegyezte meg Washington –, most már nincs szükség a szolgálatára.

San Domingo érintésével nem kis kalandok árán 1783 áprilisában tért vissza Franciaországba. Három hónap múlva már családjával együtt Londonban tartózkodott, ahol az angolok érdeklődését akarta Madagaszkár iránt felkelteni. Közben az osztrák követségen át Wenzel Anton Eusibius von Kaunitz kancellárhoz is beadványt intézett, amelyben Madagaszkár királyaként mutatkozott be, akinek 2300 rabszolgája és több ezer vágóállata van. A páratlan írói fantáziával megáldott, kalandos életű Benyovszky apránként el is hitte, hogy Madagaszkár királya és hatalmas gazdagság birtokosa. Királlyá választásának történetét emlékiratába is beleszötte, amely annyira hitelesnek tetszett, hogy miután Londonba érkezett, felkeltette kora egyik legnagyobb tudósának, Jean Hyacinthe de Magellannak, a felfedező egyenes ági leszármazottjának érdeklődését.

Az 1778-tól már állandóan Londonban lakó tudós negyvenéves koráig, az 1760-as évek közepéig, Ágoston rendi szerzetesként Lisszabonban élt. Mindennapjait inkább természettudományos kutatásoknak szentelte, mint lelki tökéletesedésének, bár a kettő nem zárta ki egymást. A párizsi, madridi és szentpétervári tudományos akadémiák levelező tagjaként 1774-ban beválasztották a brit Királyi Természettudományos Társaságba. 1775-ben könyvet jelentetett meg a különböző anyagszerkezetekről, amelyet a szabadkőműves francia csillagász, Joseph Jérôme Lefrançais de Lalande a témájában a legjobbnak ítélt. Különböző hőmérséklet és nyomásmérő szerkezetek kidolgozásával foglalkozott, de használható órát készített egy vak hercegnek is. A több nyelven beszélő

Magellan kitűnőnek találta a Benyovszky által letisztázott emlékiratfűzért. A memoár oly nagy visszhangot keltett Londonban, hogy a Nemesi Köztársaság követe, Franciszek Bukaty be akarta szerezni egy példányát, meggyőzendő, hogy Benyovszky nem ír-e valami kompromittálót a lengyel királyról, Szaniszló Ágostról. Magellán nemcsak az emlékirat kiadását támogatta, hanem Benyovszky tervezett expedícióját is, amelyről a londoni kormány nem akart tudomást venni. A hajót Magellan részvénytársasága vásárolta meg Benyovszkynak, és töltötte fel 4000 fontsterling értékű áruval.

1784. április 4-én kelt útra Londonból Amerikába, Baltimore-ba. Üzleti számítása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Benyovszky az ősz folyamán innen bontott vitorlát, hogy Madagaszkárba hajózzon, ahová – időközben egy kislánnyal megszaporodott – családját már nem vitte magával. 253 napig tartó út után – braziliai és nyugat-afrikai kitérővel – érte el a szigetet, amelynek rövidesen királyává nevezte ki magát. François de Souillac algróf, a Jóreménység fokon belüli francia telepek főkormányzója, aki alá tartoztak a L'île de France és a Bourbon szigetek is, arról szerzett tudomást, hogy Madagaszkár lakóinak egy része uralkodójának tekinti a vélhetően Anglia és az Egyesült Államok által támogatott Benyovszkyt. Emiatt kettőzött figyelemmel igyekezett kifürkészni madagaszkári tevékenységét. Gondjai tetézéseként attól is tartott, hogy Benyovszky esetleg Ausztriának akarja „átjátszani” szigetet. 1785. december 28-án megnyugodva jelentette miniszterének, hogy Benyovszky meghalt. Pár nap múlva kénytelen volt cáfolni a hírt.

A mondás, hogy akinek halálhírét keltik, hosszú ideig él, Benyovszky esetében nem igazolódott be. Souillac 1786 tavaszán a lehető leghatározottabban le akart számolni a Madagaszkár törzseit a franciák ellen állami közösséggé szervezni szándékozó „álkirállyal”, akiről ekkor már tudta, hogy nem rendelkezik számottevő erővel. Utasítására 1786. május 9-én indult el Lercher kapitány vezetésével egy 60 fős különítmény a „La Louise” hajó fedélzetén, amely két hét múlva vetett horgonyt az Angonista foknál, amelynek közelében a Mauritanie telep feküdt. A Benyovszky csapatát képező bennszülöttek többsége az első sortűzre megfutamodott, miközben az általa leadott három ágyúlövés nem tett kárt a támadókban. Ráadásul a negyedik lövésnél csütörtököt mondott az általa kezelt löveg. Ezt követően érte halálos lövés Madagaszkár „királyát”. Lercher kapitány nem temette el halott ellenfelét, de melléről letépte és zsebre vágta XV. Lajostól kapott kitüntetését, az uralkodó apja által alapított Szent Lajos-rend lovagkeresztjét, amelyet a 18. században harminchét magyar kapott meg. Így már Lercher kapitánynak is volt Szent Lajos-rend kitüntetése, nemcsak felettesének, de Souillac főkormányzónak.

Benyovszky vállalkozásának finanszírozását nem ellentételezte memoárjának angliai kiadása. Halálhíre se tölthette el különösebb elégtétellel a zseniális memoáriró támogatásában anyagilag tönkre ment Magellant, aki hosszan tartó betegség után a London közeli islingtoni elmegyógyintézetben hunyt el 1790-ben.